

ТЕРИТОРІАЛЬНІ АСПЕКТИ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА

У статті розглянуто питання виробничого потенціалу зернової галузі в регіональному масштабі, визначено роль організаційних формувань різних типів у виробництві зерна.

Вступ

Основними виробниками товарного зерна в Україні є господарства зон Лісостепу та Степу, на які у 1990 та 2002 рр. припадало 86,9 % та 72,3 % валових зборів відповідно [1, С.243]. Вирощування зернових культур у цих зонах дозволяє використовувати біокліматичний і виробничий потенціал, виробляти більш дешеве і якісне зерно, розширювати ринки його збуту. Українське Полісся займає північну і північно-західну частину України, загальною площею близько 9,7 млн. га, що складає 16,3 % площі країни. Та як показав досвід 2003 р. вирішення проблеми продовольчої безпеки

регіону, забезпечення населення високоякісними продуктами харчування, тварин – цінними кормами, а промисловість – сировиною неможливе без налагодженого функціонування зернопродуктового підкомплексу в зоні Полісся.

Постановка проблеми

Питання продовольчої безпеки базується не лише на забезпеченні загального рівня сільськогосподарського виробництва, але й на стратегії розвитку окремого регіону, зміцненні позицій села в цілому. Тому ринковий механізм вимагає нового підходу до визначення місця і ролі окремої галузі, зокрема, зерновиробництва в зоні Полісся.

Актуальність даного питання зумовлена недоліками в існуючій системі розподілу продуктів харчування та необхідністю впровадження ефективних систем господарювання на селі на основі приватної власності з метою гарантування соціально-політичної стабільності у суспільстві.

Стан вивчення проблеми. Ефективність зернового господарства висвітлюється здебільшого з позицій обсягів його виробництва та збуту, формування попиту і пропозиції, ціноутворення на ринку, його державного регулювання. Таку спрямованість мають публікації В. Бойка, Р. Івануха, А. Лисецького, Є. Милованова, З. Ніколаєвої, П. Саблука, С. Тютюнника, Л. Худолій та ін. Переважали публікації щодо становлення внутрішнього і зовнішнього ринку зерна. Автори визначають методологічні основи формування ринку зерна, аналізують динаміку структурних зрушень в галузі, адаптованість аграрних формувань в пореформенному періоді. Але недостатньо дослідженими лишаються питання розвитку зернопродуктового підкомплексу на регіональному рівні.

Завдання досліджень. На наш погляд, потребують розширення і поглиблення дослідження потенціалу зернової галузі та значення підкомплексу АПК в аграрному секторі економіки на регіональному рівні. З огляду на це, завданням даної статті є аналіз динамічних тенденцій розвитку виробництва зерна на Поліссі як важливої складової економіки країни з урахуванням регіональних особливостей. *Об'єктом дослідження* є процес розвитку зернопродуктового підкомплексу в зоні Полісся.

Методика дослідження

У процесі реалізації завдань дослідження використано системний метод наукового пізнання, згідно якого всі явища і процеси розглядаються у взаємозв'язку та розвитку. На основі використання методів порівняння та узагальнення, логічного і історичного здійснено комплексний аналіз виробництва в динаміці. В ході дослідження використовувалися методи аналізу і синтезу в поєднанні з статистичними і соціологічними методами. За допомогою розрахунково-конструктивного методу та методу порівнянь визначено місце регіону у виробництві зерна. [2, С. 29–30]. При

дослідженні динаміки зернового господарства в регіоні були використані наступні джерела інформації – статистичні збірники Держкомстату України, а також дані отримані в результаті анкетування.

Результати дослідження

Виробництво зерна в Україні традиційно належить до стратегічних галузей сільського господарства. За проведеними розрахунками внутрішня потреба у продовольчому зерні в країні становить 7 млн. тонн, у фуражних культурах – 15 млн. тонн, насінневого фонду – 4 млн. тонн. Для розрахунків за оренду землі і майна та видачу зерна в рахунок оплати праці необхідно близько 8 млн. тонн [3, С. 5]. У той же час у 2003 р. В Україні виробництво зерна знаходилось у межах 20,2 млн. тонн, що значно менше від обсягу 1990 р. (51,0 млн. тонн).

І хоча потенціали регіонів не є вичерпаними така ситуація стала причиною закупок зерна за кордоном. Слід відмітити, що в країні має місце чітка тенденція щодо зростання ролі Поліського регіону та Лісостепу у вирощуванні зернових культур (табл. 1). Внаслідок несприятливих природнокліматичних змін (холодної і безсніжної зими та посушливого літа) в господарствах Степової зони загинула значна частина посівів, а для Полісся були характерні порівняно високі врожаї зернових культур.

Таблиця 1. Виробництво зернових культур у природно-економічних зонах в Україні*

Природно-кліматичні зони	1990 р.		2002 р.		2003 р.	
	тис. тонн	%	тис. тонн	%	тис. тонн	%
Україна	51009	100	38804	100	20234	100
Степ	24445	47,9	18463	47,6	7496	37,0
Лісостеп	19869	39,0	15581	40,2	9121	45,1
Полісся	6695	13,1	4761	11,2	3617	17,9

*За даними Держкомстату України

Валовий збір зерна в Україні не перевищував 30 млн. т (табл. 1). Винятком став 2002 р., коли було одержано 38,8 млн. т (головним чином, за рахунок вирощування зернових домогосподарствами). Слід зазначити, що переважна більшість особистих господарств населення має натуральний характер, коли вироблена продукція споживається членами родини і не є представленою на ринку.

За складних погодних умов 2003 р. домогосподарства виявляли значно вищі показники продуктивності (табл. 2). Рівень врожайності в особистих селянських господарствах був на 11,7 % вищим від всеукраїнського рівня і на 15,6 % – від сільськогосподарських підприємств. Така тенденція зберігається протягом останніх десяти років [1, С. 242].

Однак основними виробниками зернових та зернобобових культур у 2003 р. лишалися сільськогосподарські підприємства. Їх частка у загальних обсягах виробництва становила 72,1 %, у тому числі на Поліссі – 59,4 %, з

них: господарські товариства – 38,2 %. У вирощуванні зернових культур не варто недооцінювати домогосподарства, роль яких у регіоні зростає. Так, у 2003 р. у виробництві зерна в зоні Полісся частка особистих селянських господарств становила 40,6 % від загального обсягу.

Таблиця 2. Зібрана площа, валовий збір та урожайність зернових культур у 2003 р.*

Природно-кліматичні зони	Зібрана площа, тис. га	Валовий збір у вазі після доробки, тис. ц	Урожайність з 1 га зібраної площі, ц
Усі категорії господарств			
Степ	5086,1	74958,6	14,7
Лісостеп	4356,4	91212,6	20,9
Полісся	1670,7	36168,9	21,6
Україна	11113,2	202340,1	18,2
сільськогосподарські підприємства			
Степ	3818,0	54169,6	14,2
Лісостеп	3464,4	70320,9	20,3
Полісся	1086,9	21469,8	19,8
Україна	8369,3	145960,3	17,4
з них: фермерські господарства			
Степ	632,2	7767,4	12,3
Лісостеп	340,6	5794,6	17,0
Полісся	103,7	1947,9	18,8
Україна	1076,5	15509,9	14,4
господарства населення			
Степ	1268,1	20789,0	16,4
Лісостеп	892,0	20891,7	23,4
Полісся	583,8	14699,1	25,2
Україна	2743,9	56379,8	20,5

* За даними Держкомстату України.

За умов трансформації економіки проблема продовольчої безпеки стає гострішою і її вирішення прямо залежить від роботи на місцях. Досвід 2003 р. (табл. 2) показує, що у традиційно зернових регіонах Лісостепу і Степу, внаслідок несприятливих природнокліматичних умов одержано значно нижчий рівень урожайності. Слід підкреслити, що показники урожайності в Поліському регіоні є вищими від середніх по країні у всіх виробничих ланках, зокрема фермерських та господарствах населення, що свідчить про значний виробничий потенціал регіону.

Зауважимо, що переважну частку виробленого зерна становить зернофураж, у тому числі така цінна кормова культура, як ячмінь. Його середня масова частка в структурі виробленої продукції складає понад 25 % і це друга культура після пшениці, що виробляється в регіоні (частка пшениці знаходиться в межах 40 %).

Таблиця 3. Валовий збір у вазі після доробки зернових і зернобобових культур у 2003 р.

Природно-кліматичні зони	Всі категорії господарств	Усього				Господарства населення (включаючи громадян-орендарів)
		сільсько-господарські підприємства	у тому числі			
			господарські товариства	приватні підприємства	фермерські господарства	
Україна						
тис. ц	202340,1	145960,3	77232,2	24566,1	15509,9	56379,8
%	100,0	72,1	38,2	12,1	7,7	27,9
Степ						
тис. ц	74958,6	54169,6	27557,5	7619,3	7767,4	20789,0
%	100,0	72,3	36,8	10,2	10,4	27,7
Лісостеп						
тис. ц	91212,6	70320,9	39751,0	12016,7	5794,6	20891,7
%	100,0	77,1	43,6	13,2	6,4	22,9
Полісся						
тис. ц	36168,9	21469,8	9923,7	4930,1	1947,9	14699,1
%	100,0	59,4	27,4	13,6	5,4	40,6

* За даними Держкомстату України.

Внаслідок високої ліквідності виробленої продукції значно збільшились площі посіву зернових культур. Враховуючи високу їх потенційну врожайність сільськогосподарські товаровиробники насичують структуру посівних площ даними культурами, в той час як для посівів зернових у сівозмінах не завжди є відповідні попередники. Зважаючи на необхідність відродження галузі тваринництва, потрібно удосконалювати структуру посівних площ у напрямі розширення обсягів і поліпшення якісного складу виробництва кормового зерна.

Висновки

Дослідження показали факт збільшення частки Полісся (з 13,1 % у 1990 р. до 17,9 % у 2003 р.), що свідчить про значні резерви розвитку зернопродуктового підкомплексу регіону. Тому вважаємо за необхідне рекомендувати виробникам повноцінно реалізовувати потенціал регіонів з одночасним врахуванням специфіки та спеціалізації.

Спеціалізація сировинних зон, впорядкування системи заготівлі та раціональне наближення постачальників до споживачів з метою зменшення обсягів перевезень сприяє розвитку галузі на місцях й підвищенню її ефективності.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження слід зосередити на вивченні питань розширення ареалу використання галузі зернового господарства, поліпшення кормової бази Поліської зони та визначення резервів формування продовольчої

безпеки в регіоні. Однак слід зазначити, що наразі актуальною є проблема практичного використання продуктів галузі.

Література

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / За ред. *П.Т. Саблука* та ін. – К.: ІАЕ УААН, 2003, вип. 6. – 764 с.
2. *А.С. Гальчинський* та ін. Основи економічних знань / *А.С. Гальчинський, П.С. Єщенок, Ю.І. Палкін*. – 2-е вид., перераб. і допов. – К.: Вища шк., 2002. – 543 с.
3. *І.Г. Кириленко*. Зернове господарство та ринок зерна в Україні // Економіка АПК. – 2001. – №9. – С. 3–10.
4. Збір урожаю сільськогосподарських культур в Україні у 2003 році: Стат. зб. Держкомстату України. – К.; 2004. – 232 с.